

معرفی

«مرکز خراسان شناسی»*

محمدعلی سلطانی

ضرورت چنین کاری را تبیین کرده اند.

پیشنهاد مزبور اکنون دلایل و معاذیر مزبور را پشت سر گذاشته و رسماً به حوزه اجرا گام نهاده است و خبرنامه مرکز خراسان شناسی، خبر آن را اعلام کرده است و نخستین گردهم آیی علمی آن روز یکشنبه ۱۸ خرداد ۱۳۶۷ تشکیل شد.

خبرنامه خراسان شناسی شیوه، حدود و ثغور کار، اصل تشکیلات، چگونگی همکاری پژوهشگران و محققان با مرکز مزبور، شیوه ارائه دست آوردهای تحقیقی و مسائل مختلف دیگر را تبیین کرده است.

از آنجایی که خراسان در طول تاریخ قبض و بسط فراوان داشته است، کار تحقیقی درباره آن نیاز به تعریف و تبیین حوزه کار دارد. «خراسان» در اصطلاح این مرکز به «فرهنگ و تاریخ خراسان» اطلاق می شود و «به عبارت روشتر هر آنچه که در خراسان تاریخی اتفاق افتاده است از حوادث تاریخی و جهانگشایی ها و نهضت ها گرفته تا جریانهای فکری، دینی، ادبی، اجتماعی، فرهنگی، اماکن تاریخی، امامزاده ها، بقاع متبرکه، تألیفات، کتابخانه ها و در کنار آن رجال و مفاخر دینی، تاریخی، ادبی و علمی که از خراسان برخاسته، در آنجا زیسته یا در آن سرزمینها مدفون گشته اند همه قلمرو کار خراسان شناسی است».

با توجه به این محدوده، مرکز مزبور سیاستهای تحقیقاتی خود را در هفده بند تنظیم کرده است و از آن جمله اند: مطالعه درباره مفاخر خراسان، پژوهش درباره مردم، اماکن مقدسه، حمایت از تلاشهای باستان شناسی در جهت شناخت پیشینه فرهنگی خراسان، شناختن و شناسایی آثار باستانی و مناظر سیاحتی خراسان، نشر کتب، اطلس، فیلم و مقاله درباره ویژگیهای مختلف خراسان، شناسایی و معرفی آثار علمی و فرهنگی مفاخر خراسان، تشویق و آشنا کردن نسل جوان

«خراسان» بخش مهمی از تاریخ ایران و اسلام را در خود جمع کرده است و همواره یکی از مناطق پرنفوذ و بانقش در بروز حوادث تاریخی و تحولات علمی، فرهنگی و سیاسی بوده است. شناخت خراسان یعنی شناخت بخشی از تاریخ اسلام؛ شناخت تاریخ فرهنگ و تمدن ایران؛ شناخت روند شعر و ادب؛ شناخت هویت تاریخی خویشتن؛ شناخت حریت و آزادی خواهی. بی شناخت خراسان تاریخ مقاومت ایرانیان در برابر نژادپرستی اموی و نیرنگ بازی عباسی ناشناخته می ماند و بر بخش بزرگی از تاریخ تشیع غبار فراموشی می نشیند. از دیرباز تیزهوشانی چند بر این مهم واقف بودند و تک نگاری هایی درباره خراسان و یا بخشها و یا جنبه هایی از آن ارائه داده اند، اما این تلاشهای ارجمند ما را از مطالعه ای فراگیر و گسترده در این زمینه بی نیاز نمی سازد و خلأیی را که در تاریخ خراسان و تحقیق جامع تاریخی وجود دارد، پر نمی کند.

اخیراً مرکزی در آستان قدس رضوی به همت و پیگیری آقای دکتر محمدجعفر یاحقی و با همراهی و مساعدت تولیت آستان مبارکه، شکل گرفته است که در پی برآوردن نیاز مزبور است. آستان قدس رضوی با توجه به امکانات مادی و معنوی و بویژه کتابخانه و موزه ای ارزشمند و نیز عشق و علاقه ای که بسیاری از محققان و پژوهشگران بر آن بارگاه قدسی دارند، بهترین و مناسب ترین مکان برای چنین کاری است بویژه آنکه حضرت امام رضا(ع) و آستان مبارکه آن حضرت، پدید آوران بسیاری از حوادث تاریخی و آفرینشهای فرهنگی، علمی، هنری و غیره در خراسان بوده اند.

بنا به روایت دکتر یاحقی ضرورت خراسان پژوهی در سالهای اخیر چندین بار و «از طرق مختلف از جمله از طریق دانشگاه فردوسی، استانداری و میراث فرهنگی خراسان مطرح شده و هر بار به دلایل و معاذیری مسکوت مانده است» و حتی دکتر یاحقی و دوستانش کتاب پاژ را به همین نیت به وجود آورده اند و در یکی از سر مقاله (تابستان ۱۳۶۹) بر آن تأکید ورزیده و در شماره دهم

* نقل قولهای مستقیم و اطلاعات ارائه شده برگرفته از خبرنامه خراسان شناسی، سال اول، شماره اول، تیرماه ۱۳۷۶ است که جهت اطلاع محققان و پژوهشگران تلخیص و تنظیم شد.

مرکز خراسان شناسی شیوه پژوهشی خود را هم کتابخانه ای و هم میدانی در نظر گرفته است و بیشتر به مطالعات بنیادی می‌اندیشد؛ گرچه تحقیقات کاربردی را هم خارج از حوزه کار خود نمی‌شناسد و از آنجایی که می‌خواهد «همه مطالعات پراکنده مربوط به نواحی مختلف خراسان در داخل و خارج استان را ساماندهی کند» و «بسیاری از دانشمندان آسیای میانه قلمرو تحقیقاتشان به فرهنگ دیرین خراسان باز می‌گردد.» روابط بین الملل مرکز بر این فکر است که همه کسانی را که اختصاصاً در مورد خراسان و مسائل مربوط به آن کار می‌کنند «شناسایی و همکاری آنان را جلب کند و در داخل کشور نیز به فکر جلب همکاری محققان و پژوهشگران درباره خراسان است. مدیر محترم مرکز در این خصوص گفته است: «از همه پژوهشگران اعم از مشهدی، شهرستانی و یا خراسانیان سایر نقاط کشور و همه آنها که دلشان برای پیشینه فرهنگی و تاریخی این سرزمین بزرگ و مقدس می‌تپد، تقاضا می‌کنیم ما را راهنمایی کنند و برای تألیف کتاب یا تحقیق در زمینه‌های ناشناخته این دیار با ما وارد مذاکره و مکاتبه شوند، آماده‌ایم که پیشنهادهای خوب آنان را بپذیریم و به مورد اجرا بگذاریم. آثار خوب و ماندگارشان که بر اصول تحقیق علمی مبتنی باشند به چاپ برسانیم و با آنها برای انجام طرحهای تحقیقاتی قرارداد ببندیم.»

مرکز خراسان شناسی به علت گستره کار خویش مجبور است افزون بر بهره‌گیری از گروههای تحقیقاتی ویژه خود، از دیگران نیز بهره بگیرد و به همین خاطر فعالیتهای پژوهشی را دو گونه قرار داده است:

۱. گروههای اعزامی از طرف مرکز به مناطق مختلف، مشتمل از متخصصان، دستیاران، پژوهشگران و بخشهای مختلف خدماتی که گردآوری اطلاعات، بازشناسی و طبقه‌بندی اولیه در شمار وظایف آنهاست.

۲. مؤسسه‌ها، گروهها و افراد طرف قرارداد و پیمانکار که از نظر ترکیب و تشکیل گروه آزادند، اما از جهات علمی و پژوهشی تابع ضوابط و مقررات مرکز خراسان شناسی خواهند بود.

مرکز خراسان شناسی حاصل کار خود را «عموماً به صورت کتاب و در مواردی در قالب کارهای عملی» از قبیل موزه ارائه خواهد کرد. گرچه فصلنامه تحقیقی و تخصصی و نیز خبرنامه‌ای هم پیش بینی کرده‌اند که نخستین شماره خبرنامه نشر یافته است.

مرکز برای سهولت ارتباط محققان و بهره‌گیری از امکانات مرکز خراسان شناسی نیز تمهیدی به کار گرفته است. «امکانات مرکز، مانند کتابخانه، اسناد، مرکز اطلاع‌رسانی و لوازم کمک پژوهشی البته تحت شرایط خاص خود می‌تواند در اختیار محققان، بویژه آنها که با مرکز در ارتباط باشند قرار گیرد. ارتباط با مرکز هم دشواری نخواهد داشت این کار هم حضوری ممکن است هم از طریق خط تلفن و مکاتبه».

توفیق روزافزون آستان قدس رضوی و بویژه مرکز خراسان شناسی وابسته به آن را از خدای بزرگ خواهیم.

با خراسان و خراسان شناسی، ایجاد منابع اطلاعاتی و تحقیقات، تهیه شهرنامه‌ها، جلب همکاری دیگر سازمانها و افراد، گردآوری اسناد، تهیه دایرةالمعارف درباره خراسان، برقراری روابط با مراکز تحقیقی داخلی و خارجی در زمینه خراسان شناسی، ایجاد واحدهای تحقیقاتی در مناطق هم فرهنگ خراسان بزرگ و بهره‌گیری از محققان در راستای هدف مرکز مزبور.

مرکز خراسان شناسی در راستای تحقق اهداف و سیاستهای تحقیقی خود به پایه‌ریزی هشت گروه تحقیقی همت گماشته است. نخستین گروه که عنوان گروه «حضرت امام رضا(ع) و آستان قدس رضوی» را دارد در اندیشه تدوین دایرةالمعارف آستان قدس و گردآوری و تدوین کتاب شناسی توصیفی حضرت امام رضا(ع) است. گروه دوم با نام گروه «رجال و مفاخر فرهنگی خراسان» می‌خواهد رجال و بزرگان خراسان را شناسایی و تأثیر کار آنان را در تحول و تطور معارف اسلامی تبیین کند و در ضمن برای جوانان کتابهایی ساده درباره بزرگان خراسان تدارک ببیند. گروه «مردم شناسی، فرهنگ عامه و گویشها» از طریق اجرای برنامه‌های آموزشی و پژوهشی، تأسیس موزه‌های مردم شناسی و گردآوری اطلاعاتی درباره آداب و رسوم محلی و فرهنگ عامه و نشر آن، به مطالعه زبان شناسی و مردم شناسی بپردازد. گروه چهارم با عنوان «تاریخ و جغرافیای تاریخی» به تدوین اطلس جغرافیای تاریخی خراسان، فرهنگ توصیفی جایها، گردآوری منابع و مآخذ جغرافیایی، نشر کتب و مقالات جغرافیایی و تاریخی خواهد پرداخت.

گروه «متون و ادبیات خراسان» زندگی نامه‌ها، فهرستهای ادبی و فرهنگهای توصیفی خراسان پژوهان و نیز تصحیح متون کهن خراسانی و یا تألیف خراسانیان، بررسی و وضعیت ادبی در دوره‌های مختلف، جوانان و زبان و ادبیات را وجهه همت خود قرار خواهد داد. گروه «هنرهای سنتی» با تنظیم کتابشناسی توصیفی هنرهای سنتی خراسان، تنظیم مجموعه‌های تصویری از اماکن مقدسه، طبیعت آثار کهن، مردم شناسی، انتشار کتابهایی درباره هنرهای سنتی به شناختن و شناساندن هنرهای سنتی خراسان و هنرمندان در طول تاریخ خواهد پرداخت.

گروه «تاریخ تمدن و باستان شناسی» فرهنگ تاریخی صنایع، پیشه‌ها را تدوین خواهد کرد و با تهیه گنجینه اسناد، شناخت مشترکات فرهنگی و هنری اقوام ساکن خراسان بزرگ به معرفی فرهنگ و تمدن خراسان دست خواهد یافت. آخرین گروه به پژوهشهای اجتماعی خواهد پرداخت.

آنچه که در این فصل بندیها و تشکیل گروهها جای آن را خالی می‌توان یافت تحقیقات و مطالعات سیاسی-تاریخی است. تنها گروهی که مباحث آن به این مقوله نزدیک است گروه تاریخ و جغرافیای تاریخی است که با توجه به اهداف و برنامه‌های گروه مزبور به نظر می‌رسد که رنگ جغرافیایی آن بسیار غالب است و مطالعه خراسان شناسی بدون پژوهش تاریخی سیاسی آن به نظر مطالعه ای جامع به نظر نمی‌رسد.